

Визначення та зміст транспарентності судової влади

*Гладченко Дмитро Олександрович,
студент 4 курсу спеціальності 081 «Право»
Навчально-наукового інституту економіки і права
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького*

Становлення інституту демократичної громадянськості передбачає транспарентність та відкритість влади громадянам у процесі підготовки та прийняття політичних рішень. Підхід до розуміння категорії транспарентності як конституційного принципу, спроба інтерпретації його характеру та значення в контексті майбутньої імплементації його засадничих положень у національне законодавство зумовило більш детально розглянути це поняття, його зміст та основні характеристики.

Категорія транспарентності вже декілька десятиліть є широкоживаним поняттям в англійській літературі як ознака адміністративної та політичної комунікації публічної влади та громадськості. Іноземне слово «transparency» походить від латинського терміна «transparere», що дослівно перекладається як щось прозоре та зрозуміле. В англійському трактуванні термін набув значення відкритості та публічної підзвітності та використовується як характеристика функціонування владних інститутів. У Конституції Європейського Союзу чітко прописано: Європа має намір іти шляхом цивілізації, прогресу, процвітання, поглибити демократичний та транспарентний характер суспільного життя, прагнути миру, справедливості та солідарності в усьому світі [1, с. 5]. Відповідно, транспарентний або інакше кажучи прозорий характер здійснення влади та її взаємовідносин із суспільством сьогодні є ключовим критерієм у діяльності державних інститутів європейських країн. Транспарентність влади та судової системи є одним із найважливіших елементів при оцінці якості демократії. Транспарентність передбачає не лише прозорість політичних процесів, а й доступ до інформації, без чого неможливе існування відкритої суспільної дискусії та участь громадськості у здійсненні політики. Водночас поняття транспарентності пов'язане з діяльністю по боротьбі з корупцією як фактора, що негативно впливає на рівень відкритості та прозорості функціонування системи державного управління.

Варто зазначити, що багатозначний функціональний характер феномену транспарентності констатують науковці, втім змістовно найбільш вдало, дефінізувала його В. Ярошенко, а саме – транспарентність це: необхідна властивість, умова відповідальності та ефективності державної влади; форма взаємодії держави та громадян, яка забезпечує участь громадян у суспільно-політичному житті; спосіб досягнення суспільної злагоди та громадянського консенсусу; ефективний спосіб забезпечення прав громадян; інструмент, який забезпечує двосторонній політичний зв'язок між державою та громадянським суспільством «на вході» – соціальне замовлення та «на виході» – зворотний

зв'язок і контроль; інструмент політичної соціалізації; фактор національної і інформаційної безпеки; маніпулятивна технологія [2, с. 87].

Слід підтримати думку В. Ярошенко, що складовими транспарентності є: 1) нормативна – законодавче забезпечення прозорості та відкритості владних інституцій; 2) інституційна – наявність організаційних структур, таких як форми, механізми та процедури взаємодії як влади, так і громадянського суспільства (на двох рівнях: внутрішньому – самої влади та зовнішньому – між владою та громадянами); 3) особистісна – прозорість і відкритість діяльності посадових осіб, що передбачає відповідний рівень політичної культури, етики та професіоналізму [2, с. 87].

Необхідність забезпечення прозорості судової діяльності сьогодні актуалізується двома чинниками. По-перше, судовій владі дедалі частіше делегуються функції щодо формування застосованого права при розгляді конкретних справ, які є аналогічні до правотворення. Це, звісно, є адекватним результатом процесу розвитку та ускладнення правових відносин, вимог забезпечення прав людини, інтернаціоналізації права. Зростаюче значення судової влади потребує, відповідно, значно більшого соціального контролю за її діяльністю, що може бути забезпечений лише за умови прозорості судової практики.

По-друге, питання ефективної судової влади згідно із зарубіжними підходами, тісно пов'язано із колом принципів запобігання корупції. Корупційні діяння в межах судової системи можуть мати різні цілі: від прийняття неправомірного рішення до елементарного прискорення судового розгляду справи. Вирізняють два види корупції, які найбільше стосуються судової системи: політичне втручання в судові процеси носіїв законодавчої і виконавчої влади та підкуп суддів. Прозорість судової влади може забезпечити лише значне зниження рівня корупції як у сфері зміцнення її незалежності від політичного тиску, так і перешкоджання процесам прямого підкупу суддів [3, с. 178]. Це ставить засаду транспарентності на друге місце за значенням після верховенства права, позаяк обидва ці принципи мають розгалужену систему елементів, що разом формують фундамент справедливого правосуддя. Розвиток концепції транспарентності судової системи є однією із найбільш консеквентних світових тенденцій щодо реформування судової влади [4, с. 51].

Сьогодні категорія «транспарентність» різними вченими трактується по-різному, тому, на жаль, відсутній єдиний погляд на вказану проблематику. Так, на думку О. Кошової, в більшості документів Організації з безпеки і співробітництва в Європі термін «транспарентність» використовується безпосередньо, а в матеріалах, пов'язаних із діяльністю Європейського суду з прав людини, частіше використовується «відкритість» і «публічність» [5, с. 211]. Виходячи із наведеної думки, можемо припустити, що термін «транспарентність» змістовно поєднує в собі вказані дві складові.

Разом із вищенаведеним належить зауважити на думці М. Пашковської, яка зазначає, що «транспарентність» є основоположним поняттям, яке в собі тісно поєднує декілька понять, що визначають форми та способи

функціонування органів державної влади та місцевого самоврядування в демократичній державі [6, с. 137].

Натомість О. Овсяннікова пропонує розглядати транспарентність судової влади як «стан організації судової системи і юридичної діяльності суду в демократичному суспільстві, який задовольняє потреби громадськості в отриманні інформації про механізм функціонування судових інстанцій, про ухвалені судами рішення, структуру, порядок формування та діяльності органів суддівського самоврядування, про підбір та процедуру призначення суддів, їх відповідальність та відповідає закріпленим у міжнародно-правових актах вимогам» [7, с. 12].

Е. Афонін та О. Суший сходяться на думці про те, що транспарентність – це засадна властивість політичної влади, яка забезпечує розвиток демократії, громадянського суспільства шляхом відкритості дій різних гілок влади, процедури прийняття рішень та активізації громадського контролю над діяльністю органів державної влади та управління, а такі поняття, як прозорість, відкритість, гласність, є певними атрибутивними ознаками (характеристиками) транспарентності [8, с. 9].

Як відзначає Л. М. Ніколенко, транспарентність судової влади слід розглядати як частину найбільш масштабної проблеми транспарентності держави взагалі. Останнім часом загострюється проблема прозорості, відкритості та доступності державної влади загалом [9, с. 28]. В умовах повномасштабного вторгнення, а до того в умовах ізоляції, спричиненої пандемією COVID-19, питання судової прозорості та відкритості, зокрема необхідність збереження державної таємниці, яка може бути розголошена під час судових процесів, потреба у забезпеченні безпеки учасників судових процесів та спеціального пропускового режиму в суді через підвищені ризики безпеки посилюється низкою факторів. Однак у цьому випадку відкритість судів має забезпечуватися не лише шляхом публікації судових рішень у Єдиному державному реєстрі судових рішень, а й за допомогою новітніх засобів, таких як трансляція судових засідань в Інтернеті та розміщення прес-релізів і коментарів на офіційному веб-сайті суду. Чим більша прозорість та відкритість судової влади, тим більша довіра суспільства до судової влади [10, с. 19].

Сьогодні транспарентність поєднує в собі поняття відкритості, прозорості, публічності, доступу до публічної інформації, підзвітності та участі в управлінні державними справами. Прозорість означає, що суспільство поінформоване про дії влади, а відкритість – що влада створює можливості для такої поінформованості. Таким чином, відкритість є умовою прозорості, оскільки поінформованість не може бути створена без можливостей. Гласність означає, що громадськість має доступ до діяльності влади, а публічність – це здатність влади виконувати свої обов'язки перед людьми (громадськістю), які її обрали. Розкриття владою громадськості інформації про свою діяльність спричиняє громадське обговорення і, відповідно, ініціює громадський контроль. Таким чином, транспарентність нерозривно пов'язана з легітимністю державної влади [11, с. 162].

Виходячи із вище перелічених визначень, належить виокремити ряд ознак транспарентності, до яких слід віднести: пріоритет транспарентності над закритістю; невід'ємний взаємозв'язок транспарентності і верховенства права; повнота інформації; своєчасність отримання інформації; реальна можливість громадян вплинути на те чи інше рішення;

Говорячи про пріоритетність транспарентності над закритістю та прийняттям рішень владою «поза очі», автори мають на увазі те, що, оскільки пріоритет є переважним значенням чогось або провідним напрямом чогось, що вимагає першочергової уваги, транспарентність є більш пріоритетною у функціонуванні органів влади, а ця першість є однією із основних її ознак.

Ще однією важливою особливістю є взаємозв'язок між транспарентністю та верховенством права. Якщо останнє розуміти як панування права в суспільстві, а транспарентність – як принцип діяльності влади, що ґрунтується на її відкритості, прозорості, доступності, підзвітності, публічності, та участі громадян в управлінні державними справами, то принцип транспарентності не може суперечити суспільному ладу, встановленому законом, що діє в конкретному суспільстві.

Повнота інформації передбачає необхідність надання інформації в такому обсязі, щоб вона найбільш повно відображала наслідки рішень влади.

Своєчасне отримання конкретної інформації, чи то у формі публікації, чи в інший спосіб є однією з основоположних характеристик, притаманних транспарентності. Процес та вектор розвитку держави напряму залежить від прийняття рішень органами державної влади, цей процес є дуже динамічним і терміни, в які громадськість має доступ до конкретної інформації про такі рішення, напряму залежать від рівня транспарентності органів державної влади.

Реальна можливість громадян вплинути на те чи інше рішення означає, що категорія транспарентності має в собі ті складові, які передбачають і підзвітність влади, яка є обмежувальною характеристикою і відображає громадський контроль за її діяльністю.

Належить звернути увагу також на «реальність» такого впливу, який має бути ефективним і дієвим в будь-яких умовах. Виходячи із положень Конституції України, можна сказати, що єдиним джерелом влади в Україні є її народ [12], з цього випливає, що всі громадяни нашої України мають право впливати на прийняття державно-владних рішень в обставинах, коли вектор державної політики їх не влаштовує, саме тому реальна можливість громадян впливати на рішення влади є невід'ємною ознакою транспарентності.

Отже, дослідження транспарентності судової влади має на меті забезпечення ефективних судових процедур, взаємодії судової влади та громадянського суспільства, досягнення верховенства права та незалежності суддів в умовах реформування, цифрової трансформації та автоматизації публічних послуг.

Список використаних джерел:

1. Договір про створення Конституції для Європи [Електронний ресурс]. URL:

http://www.proyectos.cchs.csic.es/euroconstitution/library/constitution_29.10.04/part_I_EN.pdf.

2. Ярошенко В. М. Прозапанрентність та відкритість влади як механізми становлення інституту демократичної громадянськості. Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Сер.: Політологія. 2012. Т. 182, Вип. 170. С. 85-91.

3. Хотинська-Нор О. З. Прозапанрентність судової системи та адвокатури як чинник формування громадянської свідомості суспільства. *Вісник кримінального судочинства*. 2016. № 2. С. 176-182.

4. Гарасимів Т. Правова модель партнерства судової влади та інститутів громадянського суспільства. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки» 2020. Т. 7. № 2. С. 48-55.

5. Кошова О. В. Прозапанрентність сучасної судової влади. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2015. № 1-2. С. 209-216.

6. Пашковська М. Поняття прозапанрентності в сучасній науці «Державне управління». *Ефективність державного управління*. 2013. Вип. 34. С. 135-143.

7. Овсяннікова О. Прозапанрентність судової влади: автореф. дис... канд. юрид. наук: спец. 12.00.10 «Судоустрій; прокуратура та адвокатура». Нац. юрид. акад. України ім. Я.Мудрого. Х., 2009. 20 с.

8. Прозапанрентність влади в контексті європейської інтеграції України: конспект лекції до короткотермінового семінару в системі підвищення кваліфікації кадрів / уклад : Е. А. Афонін, О. В. Суший. – К. : НАДУ, 2010. – 48 с.

9. Ніколенко Л. М. Прозапанрентність судової влади в умовах реформування. *Правовий часопис Донбасу*. 2019. № 2. С. 24-29.

10. Северінова О. Б. Роль судової влади у правовій державі. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2023. № 3. С. 16-20.

11. Наливайко Л., Романов М. Поняття, ознаки та значення прозапанрентності в контексті євроінтеграції. *Visegrad Journal on Human Rights*. 2016. № 4/1. С. 158-163.

12. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr> (дата звернення: 09.04.2024).

Науковий керівник:

Обрусна Світлана Юрійвна,
доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри державно-правових дисциплін
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького